

år under krig og krise (1778-92) er betydningsfuld økonomisk historie, men ikke mindst vil en dansk læsers interesse samle sig om udviklingen i tiden derefter, hvor Haagen Mathiesen var Eidsvold-værkets særprægede og omstridte leder. Hans biograf kan ikke uden videre underskrive den gængse opfattelse, at H. M. tilhørte det 19. århundrede og havde den illusionsløse kapitalistiske verdensborgers mentalitet. Som andre store næringsdrivende med basis i jordejendom hørte han med i et bestemt økonomisk-socialt mønster. Haagen Mathiesen drev en *patriarkalsk* husholdning. »Det hviler et eget, romantisk skjær over denne betegnelsen, en duft av generøsitet, godvilje og ansvarsfølelse«. Men Schou vil ikke se bort fra, at dette »adfærdsmønster« var et organisk led i systemet. En nøgternt beregnende arbejdsgiver måtte tage sig af en række sociale problemer, kunne ikke – trods hårdhændede principper – lade sine faste arbejdere lide bundløs nød (som den, der under englænderkrigen 1807-14 i perioder truede store dele af Norges befolkning) og måtte tage hensyn til sygdom og alderdom. En stejl individualisme karakteriserede Mathiesens opposition ikke blot mod enevoldsstatens mange økonomiske restriktioner, men også mod det nye Norge (efter 1814). I 1819 bosatte han sig udenlands og lod fra 1828 en anden bestyre bedriften. Hans »politiske profil« er svær at tegne. Påvirket af oplysningstidens ideer var han en slags »salonradikaler« for sin tid, hans forbindelse med digter-oprøreren P. A. Heiberg var mere end et lune. Men Mathiesen stod fjernt fra, hvad der foregik på Eidsvoldrigsforsamlingen. Hans »svenskvenlighed« skyldtes dog økonomiske overvejelser: Norge ville efter hans opfattelse være bedst tjent med en forening med det stærkere Sverige. Men forgæves henvendte M. sig i december 1816 til Carl Johan om en ændret finansplan. Han blev afvist. Unionskongen indtog en konstitutionel, korrekt fyrstes holdning. Afvisningen virkede chokerende. Trods »ordner og stjerner« var de belønninger, Mathiesen havde ventet sig for sin indsats til fordel for en norsk-svensk union, nu borte med blæsten. Hans modsætningsforhold til de nationale strømninger isolerede ham og hæmmede hans handlekraft. Han havde »åndelig appetit«, savnede ikke interesse for religiøse fænomener, men i sin livsopfattelse lignede han de gamle nordmænd, der især troede på »egen magt og styrke«. Uden dette havde han næppe heller kunnet gennemføre sin mangeårige familiære dobbelttilværelse, som begge grene af familien fandt sig til rette med. Ved siden af den nøgterne bedriftshistorie synes kilderne at rumme stof til en fængslende psykologisk roman, som historikeren klogeligt har ladet ligge.

Fridlev Skrubbeltrang

Sven Kjölleström: Gustav Vasa, Klockskatten och brytningen med Lübeck. Studier utg. av Kungl. Humanistiska Vetenskapssamfundet i Lund 1969-1970: 2-3. C. W. K. Gleerup, Lund, 1970. 152 s. Sv.kr. 30.

Bogen indledes med et omstændeligt aktstykkereferat og fortsætter i samme skure, uden at forf. på noget tidspunkt præciserer sit emne. Fremstillingen er uklar og dispositionen uigennemskuelig. Det udtrykker også en ejendommelig kynisme, at forf.s tankegang tilsyneladende bevæger sig i rent politisk-finansielle baner. Konsekvenserne af den omhandlede klokkeskat ænses overhovedet ikke. Når forf. s. 65-75 temmelig usystematisk anfører en række oplysninger om det oppebårne klokkekobber, sølv og andre værdigenstande fra kirkerne er synsvinklen udelukkende oppebørslen. Han når til, at provenuet af klokkeskatten var mere værd end gælden til Lübeck, som var påskuddet for at udskrive den. Det har været kolossale mængder af middelalderligt kirkeinventar, som gik tabt i smeltediglen. I så henseende var danskerne dog ikke bedre, tværtimod. Gustav Vasas klokkeskat udskreves 1531, men allerede i 1526 fik Frederik I løfte om de klokker, kirkerne kunne

undvære, og som kunne oppebæres af almuen med lempe. Det sidste skal nok ikke tages for bogstaveligt. Over hele Danmark blev i hvert fald klokkekobber, jernfang og knebler oppebåret og smeltet om 1528-29, som det ses af de bevarede regnskaber (Rigsarkivet). Dog valgte kirkeværgerne i flere tilfælde at beholde den skyldige klokke mod at yde en tilsvarende mængde kobber, »som hun vog«.

Mikael Venge

Kari Tarkiainen: »Vår Gamble Arffiende Ryssen«. Synen på Ryssland i Sverige 1595-1621 och andra studier kring den svenska Rysslandsbilden från tidigare stormaktstid. Studia Historica Upsaliensia nr. 54, Uppsala, 1974. 103 s.

Dr. Tarkiainen har i sin disputats taget et lidet dyrket tema, nemlig undersøgelse af ét folks holdninger til et andet, op til nærmere drøftelse. Han fastslår sit emne som »åsikterna om Ryssland som sådana i övre samhällsskikten i Sverige omkring 1595-1621«. I spørgsmålet om de svenske holdningers tilblivelsesproces skelner forfatteren mellem den af øvrigheden styrede opinionsdannelse, f. eks. som led i den politiske propaganda, og den spontane spredning. I praksis viser det sig dog vanskeligt at holde de to former ude fra hinanden, dels fordi der forekom mange blandingsformer, og dels fordi kildematerialet næsten udelukkende dækker den første. Det er derfor denne, der først og fremmest er genstand for undersøgelsen. Forfatteren fastslår, at den svenske ledelse betragtede russerne som stædige og upålidelige forhandlere, som man – med Karl IX's ord – skulle drive »på bådhe medh onde och gode«, mens man var tilbøjelig til at betragte den russiske religion og hele kultur som et perverteret vrængbillede af den vesteuropæiske livsform.

Det er fortjenstfuldt, at dr. Tarkiainen har taget fat på et så jomfrueligt forskningsfelt som holdnings- og opinionsundersøgelser i den tidlige nytid; men det udelukker dog ikke, at der kan rejses indvendinger mod såvel hans metode som hans resultater. Det føles først og fremmest som en mangel, at forfatteren ikke gør noget alvorligt forsøg på at udskille den af regeringen propagerede opfattelse fra det, han kalder den spontane spredning, men opfatter det hele som et »manifest« udtryk for holdningen til russerne. Dette får eksempelvis den konsekvens, at selv forhandlingstaktiske overvejelser opfattes som udtryk for en særlig holdning til russerne (s. 56). Præcis de samme overvejelser kan man finde i Oxenstiernas brev 1633, 4/2 til rådet – men her er det blot danskerne, det drejer sig om! Sådanne overvejelser siger måske derfor mere om den svenske ledelses forhandlingstaktik i almindelighed end om dens holdning overfor russerne i særdeleshed. I det hele synes forfatterens referenceramme vel snæver, og hans på sekundær litteratur baserede afsnit om den almeneuropæiske opfattelse hjælper kun lidt derpå. – Disse indvendinger skal dog ikke skjule, at dr. Tarkiainens doktorafhandling inden for sine begrænsninger repræsenterer et fornemt stykke forskning på et lidet opdyrket, men betydningsfuldt felt.

Knud J. V. Jespersen

Ulf Sjödel: Riksråd och kungliga råd. Rådskarriären 1602-1718. Bibliotheca historica Lundensis XXXVIII. C. W. K. Gleerup, Lund, 1975. 98 s.

På sin vis kan dr. Sjödells undersøgelse af den svenske rådskarriere i stormagtstiden siges at give hans tidligere undersøgelser (fra 1966) over det politiske forhold mellem kongemagt og høj Aristokrati forud for enevældens etablering 1680 bredere perspektiver.